

Рурикова слава

Петро Франко

(Після переказів старої Едди)

("Старша Едда" (також "Семундова Едда" ("Sæmundar Edda") або ж "Поетична Едда") - найдавніша збірка епічних творів ісландської літератури. "Старша Едда" поєднує численні міфи й легенди скандинавського культурного простору часів Середньовіччя. Деякі сюжети і персонажі мають паралелі в англосаксонській і континентальній германській літературі. Петро Франко у стилі "Старшої Едди" розповідає епізоди з історії Київської Русі.

Норни - в германо-скандинавській міфології три жінки, чарівниці, які володіють чудодійним даром визначати долі світу, людей та навіть богів.)

В давніх часах, коли пташки співали про будучність, а святі річки шуміли в низ із небосажних гір, Гельґа привела на світ хороброго Гроерекра. В ночі прийшли Норни на замок, щоб означити мету життя королівському синові. Міцно натягнули нитки долі, так що над замком загудів вихор. У світлиці місяця сплели золоті нитки; їх кінці заховали на південь і схід, щоб туди повести короля. Одна Норна кинула нитку на південь: "На віки буде сильною".

Ворон сказав до ворона на висохім дереві: "Родиться королівський син у шоломі, прийшов наш день, потішить трупами вовків! Радіймо!"

І нарід тішився бо герої говорили: "Прийшов наш ватажок".

Покинув батько гамір боїв, дав своєму синові ім'я Гроерекра (Неспокійного), не дарував ні замків, ні земель, тільки вложив до колиски свій меч: "Ось тобі, сину мій, найдорощий меч, кований золотом, нищитель щитів; в нього на ручці чудесний перстінь, на лезі душа, на вістря жах, земля злита кровю, його жало на смертельнім кінці".

Виріс Гроерекр на грудях друзів, наче ясін у сяві сонця. Швидко взяв до рук важкий меч. Не дав йому батько довго ждати на битву. Шіснадцяти літ від роду положив твердого Сіґфріда, що довго володів краєм і мечем. Прибігли сини Сіґфріда й вимагали окупу: стали і золота, але герой крикнув: "Буря сірих списів на вас і гнів Одіна!" Поспішили герої на місце для бою; там розбито мир: збігалися на трупи голодні вовки.

Сів спочивати Гроерекр під орлиною скелею: знищив увесь рід Сіґфріда! Надійшла громовиця, серед блискавиць станули Валькірії у кривавих панцирях із огниками на кінцях списів. І запитав Гроерекр героїку із півдня: "Чи пойдеш на ніч до лицаря"? Гей, як зашелестіли тятиви на луках! Але сказала з коня героїка: "Інше задумуємо, як пити з рога в твоєму товаристві, з тобою, що розбиваєш панцирі. Заручив мене батько Годбродови, грізному синові Гранмара. Прийде незабаром по мене, коли не станеш проти нього в бою або не відіб'єш у батька". "Не бійся, як довго живу, не промине буря боїв, не дбай про гнів батька і ворогування племені, гарна дівчино, будеш жити зі

мною, ти бо королівського роду, і дібране наше подружжя".

Післав король післанців у весь світ: "Купи золота для героїв і синів героїв. Кораблі коло Зміїного острова"! Приплили золотом прибрані судна вікінгів.

Запитав Гроерекр керманича: "Йорліфе, що кажуть герої?" "Тяжко", відповів той, "з судна почислити всі змії, але зібралось із двадцять сотень щитів. Щаслива буде наша війна".

Скинув шатро керманич так, що побудилися завзяті лицарі і князі. Високо піднято шелесткі вітрила у варинським заливі. Плеск весел і брязкіт зброї роздавався по морю. На південний схід гнала фльота короля. Гомін ішов, коли сестри хвилі стрічалися із довгими кораблями. Вище казав підняти Гроерекр вітрила, хоч страшні морські доні геть, геть попустили поводи своїм запіненим коням із білими гривами, Але воздухом гнала валькірія Сіґрун і берегла кораблі. Дужими боками вирвався змий короля із морських обіймів. Заки сонце зайшло, побачили лицарі фінський залив.

Вороги пішли тимчасом на розвід, а Гудмунд виступив і гукнув: "Хто королює над цим народом? Хто веде на сушу цих страшних борців?" Тоді Москійотле підняв свій червоний щит і гукнув: "Оповідай про це, коли будеш вечером кормити свині і собаки, прийшли з півночі вовкулаки завзяті до бійки. Знайде тут Годброд Гроерекра, лінивого до втечі, що вже частенько годував супів трупами, а ти досі цілував служниці при жорнах!" Гудмунд гукнув і собі: "Та то ти заїдав вовче харчування і вбивав братів. Ти висисав вовкулакою рани!" Москійотле гукнув: "Ти був відьмаком, ти бабію поміж валькірами. Адже ми разом сплодили девять вовченят". "Де ж там, ти не міг бути батьком вовченят, бо відняли тобі мужеськість, дівки Норвегії, ти рабе. Чи хочеш іще більше чути?" Москійотле відповів: "Радше погодую твоїм трупом круків і кину твоє мясо собакам і свиням на жир; хай чортиця лається із тобою".

Виступив Гроерекр і гукнув: "Радше би вам обертати в бою мечами, чим тут язиками. Доказали сини Гранмара, що не бракує їм відваги витягати мечі". Задріжав воздух, коли лицарі гнали коні по росистих долинах і темних лісах. У дверях замку стояв Годброд з шоломом на голові і побачив своїх приятелів: "Чому лежить гнів на обличчі цих героїв?" Післанці відповіли: "Швидкі кораблі наче олені повернули до суші; багато миготіло щитів і весел, це дивний геройський нарід Руси. Висіли десяти купами й лишили морських потворів у заливі. Могутню силу мав Гроерекр і не заважається перед битвою". Годброд гукнув: "Хай їдуть післанці до народніх зборищ, хай біжать до Сесвеґ, до Муну, до Туокум. Хай спішать усі, що ще можуть підняти огненний меч. Дамо вовкулакам відсіч".

Як блискавиці стрінулися мечі на побережі. Гроерекр був перший у бійці героїв. Твердим зерном стало його серце. З хмар прийшла його боронити валькіра Сіґрун. Зміцнів шелест списів! Гукнула валькіра з хмарового коня до героя: "Слава тобі, Гроерекре, королю Руси, ти натішишся своєю дружиною і своїм життям; бо побив ти всіх своїх ворогів. Одержиш тепер золоті перстені і мене горду валькіру. Скінчилась січа!"

Гроерекр здобув жінку і країну.

Але дружині було тісно на побережжі. Героїв тягнуло до нових боїв. Післав Гроерекр Гельґа на потаємні розвіди горі рікою до озера Ільмен. Панували тоді в Новгороді могутні князі Аскольд і Дир, скорі до бійки, ліниви до втечі, герої у боях за золото і славу. У сварці повбивали вони героїв Руси і не дали за пролиту кров окупу. Коли Гельґе вийшов з замку, стрів пастуха і сказав до нього: "Йди, скажи Аскольдови і Дирови, що тут був Гельґе з дружини Гроерекра і оглянув замок. Мав на собі сірий панцир і його вважали за Даґаля, сина конюшого Вавінґа". Коли це почули брати, післали погоню, а Гельґе не міг інакше вратуватися, як одягнувся за служницю і став молоти на жорнах. Даремно шукали за ним люде братів. Тільки Сліпому видалася служниця підозрілою, і він сказав: "Ясні й гострі очі має служниця князів, меле аж млин розлітається! Князь меле на жорнах! Цій руці меч привичнійший, як держально жорен". Але Вавінґ сказав: "Нічого дивного, що жорна гудуть, коли меле князівська служниця, була валкіриею, що їхала понад хмарами, геройська в бою, відважна на морю, заки не полонили її князі. Тому в неї такі люті огнисті очі".

Так утік Гельґе, а Гроерекр здобув замок. В бою полягли всі начальники, а оба брати, Дир і Аскольд одержали мир, і вечером, коли приведено окупного кабана, положили на нього руки і присягнули на спису Одіна вірність Гроерекрови. І князів одначе не минає те, що призначене. Але як тільки Дир зложив присягу, почав цього жалувати, зложив Одінови велику жертву за братню пімсту, і Одін позичив йому своєї списи. Тоді Дир найшов Гроерекра у лицарській залі, пробив його списою Одіна, і Гроерекр упав. Пішов тоді Дир до Сіґруни і сказав: "Горе мушу тобі звістити, зі списою у грудях лежить твій король. Кровю заплатив за кров. Сіґруна сказала: "Щоби тебе зранили в серце всі присяги, які ти заприсяг Гроерекрови на світлу воду пекольного джерела і на холодний пракамінь! Хай не рушається твій корабель під тобою, хоч би й під найліпшим вітром! Хай кроку не зробить твій кінь під тобою, хоч би твої вороги сиділи тобі на карку! Хай не тне твій меч у твоїй руці, хиба щоби свистав над твоєю головою! Аж тоді стане пімста за убийство Гроерекра, коли станеш вовкулакою в лісі, бездомним і безрадіним, без їди, коли не стрінеш трупа!" Відповів Дир: "Одін винен у сьому нещастю, він вніс у рідню колетнечу. Візьми золоті перстені і пів краю на окуп для себе і свого сина!" Відповіла Сіґрун: "Ні в день ні в ночі не найду радості, доки не стану в дверях могили Гроерекра. На коні буде королівський герой, з золотими острогами. Так тікали перед ним вороги з жаху, як кози перед вовком. Серед героїв стояв Гроерекр як яшень серед тернів".

Вмираючи Гроерекр сказав до Гельґа: "Друже, товаришу всіх моїх боїв, малий мій син Інґвар хай знайде в тобі другого батька! Зложи мені в цьому всі присяги: на стіну корабля, на берег щита, на стремено коня, і на вістре меча!" А коли Гельґе присяги зложив, сказав Гроерекр до Сіґруни: "Коли я вчора спішив через ліс, їхала в пітьмі жінка на вовкови, який її слухав, червона пізна заграва заходу світила мені в лице, спіткнулася моя нога і брехливі привиди стояли по обох моїх боках, начеби хотіли бачити мою кров. Я упав перед Долею. Гляди, кривавить іще моя рана, але любя не плач, одно тільки прошу тебе, оскільки хочеш мене послухати, постели по моїй смерті

ліжко Гельгови". Сіґрун відповіла: "Коли ти при наших заручинах дав мені перстень, дала я обіт ніколи не звеселитися, коли б ти відійшов, і нікого не взяти в свої обійми". "Поцілуй мене, Сіґрун, ніколи більше не побачу Роггайму". Сіґруна плавала в крові свого чоловіка і власних сльозах. "Не плач Сіґрун, моя молода жінко". "Горе, що мій син іще надто молодий". Сіґрун зітхнула: король віддав духа. Сіґрун у своїм болю так міцно сплеснула в долоні, що коні затупохіли в стайні і гуси загегали на дворищі. А оба брати зібрали свою дружину і подалися на південь. Серед безчисленних ударів мечів побили дружини Хазар, героїв, що живилися сирим кінським мясом. Але Норни міцно прями свої нитки!

Цілу ніч просиділа Сіґрун над трупом героя. Коли ранком побачив її Гельґе, сказав: "Пані, зникнула краса свіжости з твого обличчя!" Сіґрун промовила: "В ніжній молодости проживала я свобідно на замку батька, обсипана щедро золотом; ніхто з героїв не мав стати моїм паном. Але коли побачила Гроерекра, захиталося моє серце: чи мала я уступати і йти до бою як валькіра в панцирі та відважно битися за справу батька, чи піти за Годброта. Відомо стало всім героям, що я у колотнечі серця схилилася до поєднання. Почали мені припадати до вподоби золоті прикраси. Але тепер, я колись люблена, не проведу свого життя з другим. Знаю, знаю, що вже летять захланні круки Одіна, летять чорні, промоклі росю до ранішньої заграви. Але поцілую наперед мертвого героя, заки здіймете йому кривавий панцир. Його буйне волосся пройшло морозом, воно злите кривавою росю, зимні як лід його руки. Як я здужаю пімститися?" Гельґе сказав: "Покритий король кривавою росю горя, але ти плакала, прибрана золотом, гіркі сльози, ти блискуча як сонце на півдні; кожна сльозина падала як кров на тіло героя. Королівська жінка заспіває жалібну пісню. Мій меч кровю окупить пролиту кров". Промовила Сіґрун: "Сказав мені у сні Гроерекр: перед заходом мусить стати на радужнім мості і перейти його, заки півень побудить нарід побідників. А тоді королівська жінка буде з ним". Нічого не сказав Гельґе, бо бачив в її обличчі незломну постанову. Плеснув Гельґе в долоні, і всі прийшли, що мали прихильне серце для королевої, щоби її здержати, але ніхто не зміг відмовити її від смертного ходу. Із любови проколола золотопанцирна валькіра гострим мечем своє серце: "Ходіть", сказала, "хто хоче золото або інші дарунки, кожній невільниці даю червонозолотий нашійник, одяг і біле полотно". Підвелася королева і сказала: "Нікого не хочу, хто нерадо і тяжко оставивби за мене житте; але менше скарбів згорить над вашими кістками, менше золота, коли й ви колись прийдете до мене по смерті". Королева роздала багаті дарунки. Приглядався Гельґе, як королева роздавала свої скарби. Глянула в кінці на порожні скрині, на свої мертві невільниці і слуги. "Одну просьбу маю іще до тебе, Гельґе, і це остання моя просьба на світі. Кажі викопати в поли широкий гріб, щоби був вигідний для нас усіх, що вмираємо враз із Гроерекром. Окружи могилу шатрами і щитами, кровю покроплені одяги мають горіти з численними трупами. З одного боку нехай горить Гроерекр, король Руси, з другого мої слуги в золотих нашійниках. У головах два пси і два соколи. Тоді все буде рівно! Але поміж нас положи меч, прикрашений перстнями. Коли піде за ним моя дружина, то не

замкнуться зараз за пятами короля двері Вальгалі; не буде вбогий наш похід; піде за нами п'ять служниць, вісім слуг із лицарськими звичаями, мій пістун, і наслідний слуга, якого дав мені батько". Голос королевої ослаб, і це були останні її слова.

Коли Сіґруна завдала собі смерть, уложено дві костри, оден для Гроерекра, другий для Сіґруни. Далекі блиски кидало Ільменське озеро.

Новгород став тісний для дружини, яку зібрав Гельґе, щоби йти пімстити смерть Гроерекра та добувати слави й золота. Соколом поривався молодий Інґвар! Сидів раз Гельґе на горбку, коли приїхали в хмарах три дівчини, блискучі і гарні під шоломами. Їх хмарові коні потрясали гривами, з хвостів капала роса на глибокі долини і стрімкі горбки, град сипався на дерева. А потім появилися перед ним два чорні ворони, з під ясеня почулося виттє вовка.

Свінелд був сином Йордіса і королем у своєму краю. Перевищав усіх людей розумом і передбачував будучину. Поїхав до нього Гельґе, стрінув перед замком сторожа і запитав його: "Хто мешкає у цьому замку і як звати короля народу?" Сторож відповів: "Віщуном називається князь, що володіє краєм і народом". Гельґе сказав: "Коли дома віщий мудрець то проси, хай вийде поговорити зі мною; скажи, що чужинець просить його про це". Сторож сказав: Але коли запитає мене лицарський король, що це за людина хоче з ним говорити?" "Я Гельґе, один з королів Руси". Тоді сторож пішов і сказав Свінелдові: "Чужинець стоїть коло брами, високого росту, в блискучім шоломі, бажає з тобою поговорити". Вийшов тоді король і чемно поздоровив гостя.

"Витай, Гельґе, а ти, Гайтере, візьми в короля коня".

Приязно говорили оба розумні герої. Скажи мені, молодший брате, коли тобі це відомо: куди напялася нитка Гельґа?" Свінелд відповів: "Ти будеш могутнім героєм, зятем королів; лагідним супроти золота, повільним в утечі, багатирем силою і розумним у мові". Гельґе сказав: "Віщий королю, говори виразніше, більше відкрий, ніж я запитати зумію, коли ти певний, що вгадуєш наперед. Що стріне мене, мені на щастє, коли виїду з твого замку?" Свінелд відповів: "В лісі убещ сам без меча і списи Страшного Ведмеда, пана ліса". Гельґе сказав: "Скажи мені, блискучий королю, мій предку, віщуне, коли ми вже почали сердечно говорити, чи бачиш геройські діла Гельґа, великі аж до небесного шатра?" Свінелд відповів: "Ти побідиш три міста: Смоленськ, Любеч і Київ, і заложиш могутню державу. Від твого меча упадуть Аскольд і Дир, що присягали великі присяги і їх не додержали. З їх головами добудеш ключі Київа і все їх золото. Правду говорить Свінелд". Гельґе сказав: "Великий буде мій скарб. коли закінчу цей бій як кажеш. Провір своє серце і скажи дальше, яку ще славу найду на своїй житевій дорозі?". Свінелд відповів: "Ти добудеш нові дружини своїй державі: залізних Полян, крицевих Деревлян, шкіряних Сіверян і медових Радимичів. З залізом, крицею, шкірами і медом повернеш до високого Київа, ти, воевитий герою!" Гельґе сказав: "Скажи мені дальше ти, віщий герою, тепер уже маю могутню державу і люті в боях дружини, який буде дальший біг мого життя?" Свінелд відповів: "Лежить зачарована красавиця за далекими ріками, за Чорним

Морем. Заслонена блискучим панцирем з золотих лусок; ти розітнеш їй панцир острим мечем тим, яким побідив Аскольда і Дира". Гельге сказав: "Гаразд, ось їй панцир розтятий, дівчина будиться зі сну і починає говорити; що вона мені скаже, що вийде мені на добро?" Свінелд сказав: "Навчить тебе рунів, навчить говорити всіма мовами, дасть тобі золоті прикраси і ліки. Їдь здоровий, королю!" Гельге промовив: "Вмію уже читати руни, дам прикраси дружині, скажи віщий герою, куди далше веде стежка мого життя?" Свінелд відповів: "Та дівчина, то могутній грецький Царгород, і нічого тобі там лякатися, певні плоди побіди твого меча. Але тепер нічого більше не передбачаю, віщування скінчилося. Не питай Свінелда про більше". Гельге сказав: "Журбою стає мені твоє слово, Свінелде, бо ти певно знаєш більше в серці, чи ж це аж таке горе, що ти його не хочеш сказати? Свінелд відповів: "Дозволив мені Одін передбачати блискучу мужеськість твого віку, але скінчилося моє знання; не справедливо величають мою мудрість, помиляються коли кажуть, що знаю будучність". Гельге вказав: "Не знаю на землі нікого більше, хто бачив би далше чим ти, Свінелде. Не затаюй горя і болю мого життя". Свінелд сказав: "Не зазнаєш любови, не закоштуєш солодоців напою, не зазнаєш страху, ти, блискучий побіднику, твоє ім'я не зникне, руни мечем випишеш, як довго світа". Гельге сказав: "Прикро мені, що мушу попрощатися з тобою, не знаючи дальшої долі, покажи мені дорогу, коли хочеш, адже все означила доля!" Свінелд сказав: "Все тобі скажу, Гельге, хай веде тебе твоє незлякане серце! Покориш південь, підеш на Східне море Волгою і Доном, схрестить твоя дружина мечі з Персами, безчисленні привезеш у Київ скарби. І не один зробиш похід на своїм вірнім коні; приневолюєш мене, тож знай, я не брешу; один день призначений для твоєї загибелі!" Гельге сказав: "Свінелде, не хочу твого гніву, але доброї ради; певно хочу я знати, що бачиш духом, що мене стріне, хоч би й як було тяжке!" Свінелд відповів: "Дасть Одін послух местникам пролитої тобою крові, ти трощителю щитів, і стріне тебе воєнна незгодина від стріл хижацьких Хазарів над рікою Волгою, коли зі скарбами вертатимеш із багатой в шовк і прикраси Персії". Гельге сказав: "Що злагіднить мою судьбу, скажи мені, Свінелде, коли це передбачуєш. Чи я ляжу в тій січі?" "Ізза коня почав ти ту бійку, і кінь буде причиною твоєї смерти. Не впадеш у січі, ніякий меч не протне твого шолома, ніяка стріла не пробє твого панциря. Зложив ти присяги воювати на своїм боєвім коні! Не додержиш сильних і міцних присяг". Гельге сказав: "Як це так буде, Свінелде, скажи прямо, чи я легкодушно покину товариша боїв?" Свінелд сказав: "Зведе тебе чужа погроза і віщування. Але не буде в цьому твоєї вини, тому віщий королю, остане твоє ім'я, як довго стоїть світ". Гельге сказав: "Волів би я, щоби мечі ворогів почервоніли в бійці від моєї крові. Я схочу обминути твоє віщування, але це буде даремно. Скажи ще мені, що означали знаки, які я бачив, коли їхав сюди?" Свінелд відповів: "Добрі знаки бачив ти, герою, трощителю щитів. Ти бачив три грізні валькірії, двох чорних воронів і лютого вовка під ясенем. Бережися королю пізної вечірньої заграви в очи, горе тобі, коли спіткнешся ідучи до бою, а злі мари стоятимуть по обох твоїх боках, щоби кров твою побачити. Ранком будь усе зачесаний і вимитий, і по сніданку, бо не знати де будеш

вечером". Гельге сказав: "Слава нам, Свінельде, при нашій розлуці, ніхто ве може перемогти своєї долі, радо звістив би ти мені щасливійшу судьбу, коли б ти це міг".

Огнем і мечем виписав Гельге руни своєї держави. Серед гамору боїв забув про всі віщування.

Але, коли не стало хоробрих ворогів, пирував в степу зі своєю дружиною. Тоді згадав за свого боевого коня, якого від давна покинув. Конюх сказав: "Віщий королю, біліють кістки твого боевого коня у степу!" "Збрехав, ти, Свінельде, як би не твої брехливі віщування, служив би був кінь мені й досі", гукнув Гельге.

Сіла дружина на коні і помчала в степ оглядати кістки коня. Світила червона заграва королеви в очи. Спіткнувся кінь, коли Гельге станув ногою на голову давнього товариша. Вилізла степова гадина через око черепа і вкусила короля у ногу. Не стало до вечера Гельге між живими! Сповнилося грізне віщування! Отворилися широко ворота Вальгалі перед безсмертним лицарем!

Дав початок Рурик (Гроерекр) заснуванню руської держави, укріпив державу віщий Олег (Гельге), не довів до нічого Ігор (Інгвар). Пімстила вдова по Ігорю Ольга (Гельга) кров героя огнем і пожаром, і виховала Святослава – меч на ворогів, переможця на воді і суші.